

Prusicka, Ewa

**Badania wykopaliskowe na wzgórzu
"Zamczysko" w Niemirówku, woj.
zamojskie**

Archeologia Polski Środkowowschodniej 1, 119-121

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

EWA PRUSICKA

BADANIA WYKOPALISKOWE NA WZGÓRZU „ZAMCZYSKO” W NIEMIRÓWKU, WOJ. ZAMOJSKIE

Stanowisko 7/28 „Zamczysko” położone jest niemal na krawędzi dwu jednostek fizjograficznych: Kotliny Zamojskiej i Roztocza. Leży na terenie terasy dennej dużej doliny, na wyniesieniu o ekspozycji okrężnej o powierzchni ok. 0,5 ha, w odległości około 700 m na południe od zwartej zabudowy wsi Niemirówek. Wyniesienie otaczają łąki niegdyś tworzące rozległe bagna, obecnie osuszone i zmeliorowane.

W czasie badań powierzchniowych w ramach AZP znaleziono tu zabytki krzemienne datowane na epokę kamienia o bliżej nieokreślonej chronologii. Natomiast w czasie doraźnych wizyt archeologów zostały zarejestrowane fragmenty ceramiki późnośredniowiecznej oraz duże ilości gruzu ceglanego i rumoszu kamiennego (E. Banasiewicz 1990, s. 83).

Badania archeologiczne przeprowadzone w 1995 r. na „Zamczysku” stanowią kolejny etap realizowanego programu, którego celem jest rozpoznanie budownictwa obronno-rezydencjonalnego województw: lubelskiego, belskiego i Ziemi Chełmskiej, województwa ruskiego od XIV do końca XVII wieku. Tegoroczne prace na stanowisku miały dodatkowo aspekt ratowniczy z uwagi na bardzo duży stopień jego zniszczenia na skutek głębokiej orki, erozji gleby, intensywnego użytkowania drogi polnej, która przecina wzniesienie, wybierania piasku i składowania śmieci.

Prace wykopaliskowe na stanowisku, gdzie według źródeł miał znajdować się zamek z czasów Kazimierza Wielkiego (W. Bondyra 1993, s. 81) objęły swoim zasięgiem centralną część północnego skraju wzniesienia i zajęły teren najintensywniejszego zalegania na powierzchni gruzu ceglanego i rumoszu wapiennego. Założono w tym miejscu 8 wykopów badawczych (nr II-IX) oraz jeden wykop sondażowy (XII). We wszystkich badanych punktach zarejestrowano relikty architektury, bądź już tylko negatywy po rozebranych murach. W wykopie sondażowym XII odkryto jamę odpadkową (ob. 1). Odsłonięte relikty murów to pozostałości fundamentów. Mury zostały zbudowane w wykopach wąskoprzestrzennych o czym świadczą ślady zaprawy na ich licach. Fundamenty zbudowano z kamienia wapiennego, łamanego na zaprawie wapienno-piaskowej. Duża ilość gruzu ceglanego zalegająca na powierzchni, w warstwie humusu jak i niektórych głębszych poziomach użytkowych, głównie w warstwie rozbiórkowej, świadczy, że naziemne partie budynku jeśli nie w całości, to przynajmniej częściowo zostały zbudowane z cegieł. Zarejestrowano fragmenty cegieł tzw. palcówki.

Wykonane z gliny żelazistej, posiadają wyraźne bruzdy palcowe na jednej stronie, charakterystyczne dla cegieł gotyckich ale utrzymujące się do XVI w. (Z. Tomaszewski 1955, s. 34). W północnej części odsłoniętego obiektu został zarejestrowany fragment posadzki wykonany z tego rodzaju cegieł.

Przed rozpoczęciem budowy murów fundamentowych nie wykonano niwelacji terenu o czym świadczy fakt, że stopy odsłoniętych murów wystąpiły na różnych poziomach niwelacji bezwzględnej. Mury zachowały się do wysokości od 0,5 m do 1,1 m. Szerokość zachowanych w całości tylko niektórych fragmentów murów wynosiła 1,6 - 2,2 m. W dużej mierze fundamenty zostały rozebrane w całości lub tylko częściowo, zaś negatywy po wybraniu kamieni wykorzystano jako składowisko śmieci. Zniszczenie obiektu miało miejsce w latach 70-tych obecnego stulecia, a materiał z rozbiórki posłużył do budowy drogi. 0, 406029!

Odsłonięte w czasie badań relikty murów fundamentowych są pozostałością jednego założenia architektonicznego. Stwierdzenie to wynika z kilku faktów: identycznego surowca budowlanego, formy konstrukcji murów, przewiązania węzłów architektonicznych, specyficznej orientacji przebiegu wszystkich odsłoniętych fundamentów oraz z analizy metrycznej cegły.

Fundamenty odkryte w czasie badań tworzą w zarysie obiekt w kształcie prostokąta zbudowanego na osi N-S, zwieńczonego od strony północnej trójkątnie tworząc rodzaj absydy. Maksymalna szerokość obiektu wynosi 10,0 m, zaś długość 23,5 m. Ściany zewnętrzne obiektu podpięrały przypory, które zachowały się w stanie niemal nie naruszonym tylko przy ścianie wschodniej budynku. Miały one w rzucie poziomym kształt zbliżony do prostokąta i zostały przewiązane ze ścianą wschodnią fundamentową. Natomiast przypora opasująca narożnik trójkątnej „absydy” została dostawiona i zbudowano ją z jednej warstwy dużych kamieni otoczkowych (ryc. 1).

Interpretacja chronologiczna odsłoniętych reliktyw obiektu wskazuje na okres jego powstania od XVI do końca XVII w. Określają to zabytki ruchome zarejestrowane w czasie eksploracji wykopów badawczych w postaci fragmentów ceramiki, półmajoliki, kafli i szkła (ryc. 2). Za takim datowaniem przemawia również analiza metryczna cegły, z której wynika iż obiekt mógł powstać w okresie od XV do XVII w. (Z. Tomaszewski 1955, s. 36), z większym jednak prawdopodobieństwem w XVI-XVII stuleciach (W. Borusiewicz 1971, s. 30).

Wstępna ocena wskazuje na funkcję obiektu jako budowli mieszkalnej o przeznaczeniu świeckim. Za taką interpretacją przemawia usytuowanie obiektu na dość okazałym wyniesieniu, jego rozmiary, orientacja według stron świata, rodzaj zabytków ruchomych o funkcji przedmiotów codziennego użytku i duża ilość fragmentów kaflí świadcząca o istnieniu systemu grzewczego. Mniej wiarygodna wydaje się interpretacja obiektu jako budowli sakralnej, rodzaju kaplicy. Za taką koncepcją przemawia jedynie forma zwieńczenia północnej ściany budynku w kształcie trójkątnej absydy, przypuszczalnej lokalizacji prezbiterium. Trudno jest jednoznacznie wyjaśnić ten problem. Brak jest źródeł pisanych. Pierwsza wzmianka na temat Niemirówka pochodzi dopiero z 1507 r. (Archiwum Skarbu Koronnego I 36, k. 17) bez informacji na temat „Zamczyska”, zaś jedyny przekaz kartograficzny, który udało się pozyskać, to mapa z 1801 r. Na mapie zaznaczone jest „Zamczysko” (już w okresie jej sporządzania istniała ta nazwa) z niemal kompleksową zabudową wzgórza. Brak jest jednak obiektu formą zbliżonego do odsłoniętego w czasie tegorocznych prac wykopaliskowych, przypuszczalnie wówczas będącego już w ruinie.

Kolejne reliktury murów fundamentowych zostały zarejestrowane w wykopie sondażowym XI założonym na północno-zachodnim skraju wzniesienia. Stropy dwu odsłoniętych murów wystąpiły pod płytką warstwą humusu, a ich szerokość wynosiła 1,0-1,2 m. Mury były ułożone równolegle do siebie w odległości ok. 1,0 m. Są to mury fundamentowe kolejnego założenia architektonicznego, który nie jest kontynuacją odsłoniętego obiektu, ani też nie ma z nim połączenia, o czym świadczą wyniki badań w wykopie XII. Choć wstępna analiza murów odkrytych w wykopie XI wskazuje analogie z fundamentami odsłoniętego obiektu architektonicznego, nie jest wykluczone, że w tej części wzniesienia mogą znajdować się starsze reliktury architektury, być może także późnośredniowiecznej, o istnieniu której świadczą obecnie jedynie fragmenty ceramiki zebrane z powierzchni, datowane na XIV-XV w. Przyszłe prace wykopaliskowe mają za zadanie zakończenie rozpoczętych prac odsłoniętego założenia architektonicznego (zarejestrowanie jego ewentualnych podziałów wewnętrznych) oraz skoncentrowanie badań na terenie północno-zachodniego skraju wzgórza, gdzie sondażowo rozpoznano reliktury drugiego założenia architektonicznego.

Literatura

Banasiewicz E.	1991	<i>Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo belskie od schyłku XIV do początku XVII wieku</i> , Wrocław.
Bondyra W.	1990	<i>Grodziska i zamczyska Zamojszczyzny</i> , Zamość.
	1993	<i>Słownik historyczny miejscowości województwa zamojskiego</i> , Lublin-Zamość.
Borusiewicz W.		
	1971	<i>Konserwacja zabytków budownictwa murowanego</i> , Warszawa.
Janeczek A.		
	1955	<i>Budowa cegły jako metoda pomocnicza przy datowaniu obiektów architektonicznych</i> , „Zeszyty Naukowe Politechniki Warszawskiej”, nr 11, Budownictwo nr 4.
	1991	<i>Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo belskie od schyłku XIV do początku XVII wieku</i> , Wrocław.

EWA PRUSICKA

EXCAVATION STUDIES ON THE „ZAMCZYSKO” HILL IN NIEMIRÓWEK, ZAMOŚĆ VOIVODESHIP

The site known as „Zamczysko” [Old Castle] is located near the edge of two physiographic units, the Zamość Basin and the Roztocze. It lies in the area of a bottom terrace of a large valley, on an elevation with a circular exposition, covering the area of about 0.5 ha, about 700 m to the south from the compact settlement of the Niemirówek village.

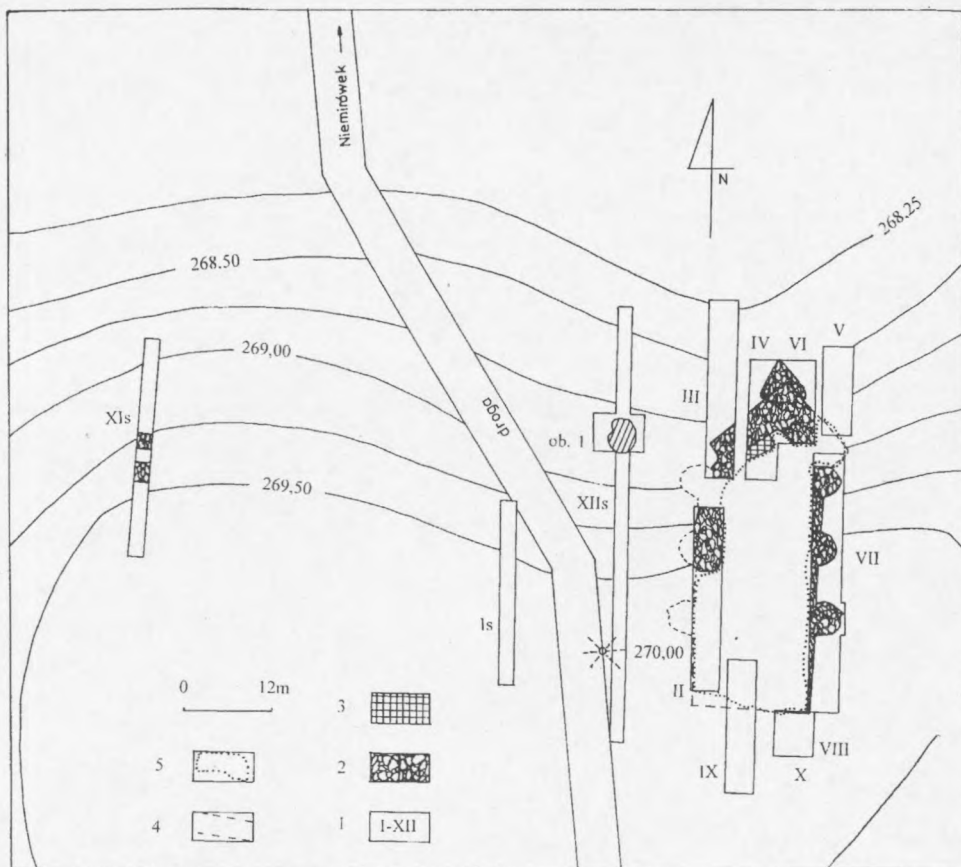
The excavations carried out this year constitute a successive stage of the realization of a programme of the survey of the defensive-residential constructions of the Lublin, Belsk, Zamość voivodeships as well as the Chelm Land and the Russian voivodeship from the 14th till the end of the 17th centuries.

The scope of the excavations covered the central part of the northern edge of the elevation and included the area of the most intensive occurrence on the surface of brick debris and limestone rubble. Eight excavation ditches and one test hole were dug out and they resulted in recorded relics of architecture or only negatives of dismantled walls. The walls were erected in narrow trenches. The foundations were made of broken limestone with lime-sand mortar. A large amount of brick debris indicates that — at least partly — the above ground parts of

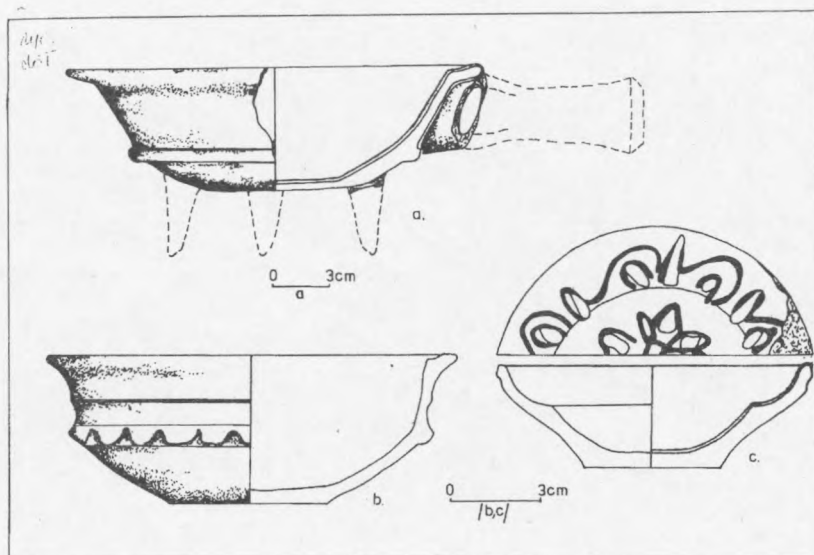
the building were constructed of brick, the so-called finger-marked brick. Before the beginning of the erection of the walls, the terrain was not levelled off and the foundation bases of the uncovered relics occurred on different depths. Walls were preserved to the heights of 50—110 cm, while their width was 160—220 cm. The destruction of the object occurred in the seventies of this century and the material was used for the construction of a road.

The foundations uncovered during excavations form an outline of a rectangle, placed on the N-S axis, ended with a triangle or a kind of apse on the northern side. In horizontal projection the buttresses also had a shape close to a rectangle and they were bonded with the eastern foundation wall. A buttress shaped like an elongated oval, surrounding the corner of the triangular apse was added on and it was constructed of one layer of large boulders (Fig. 1).

The object which had the character of an inhabited secular building can be dated to the 16th — the end of the 17th century, on the basis of the metric features of the brick, as well as movable relics (Fig. 2).

Ryc. 1. Niemirówek stan. 7/28 „Zamczysko”, woj. zamojskie. Plan sytuacyjny z lokalizacją wykopów badawczych i odsłoniętych reliktyw murów: 1 - numery wykopów badawczych, 2 - fundamenty kamienne, 3 - posadzka, 4 - domniemany zarys murów, 5 - zasięg śmietniska.

Ryc. 2. Niemirówek stan. 7/28 „Zamczysko”, woj. zamojskie. Zabytki z obiektu 1.